

Шевченко С.М.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НАПН України,
ORCID ID iD: 0000-0002-0432-8893,
Scopus ID: 57225045332*

**ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(1871-1913)**

Видатна поетеса, громадська і культурно-освітня діячка

Народилася 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському (нині Житомирська обл.) в родині демократичної, українофільно налаштованої дворянської інтелігенції (справжнє ім'я - Лариса Петрівна Косач-Квітка). Мати – українська письменниця і громадська діячка Олена Пчілка (у дівочтві – Драгоманова, Сестра М. Драгоманова), підписувала твори псевдонімом Олена Пчілка. Батько – юрист, громадський та культурний діяч Петро Косач.

Початкову освіту здобувала вдома у приватних вчителів. Рано навчилася читати, її перші листи датовані 1876-1877 рр., написані українською мовою. Володіла десятима мовами (німецькою, французькою, англійською, італійською, грецькою, латинською, польською, болгарською та іншими мовами). У 9-річному віці написала свій перший вірш «Надія»¹ (1887), а літературну діяльність розпочала у 13 років у львівському часописі «Зоря». В її поетичних збірках звучить зворушлива лірика, глибоке сприйняття природи й світу, палке слово громадянина-патріота, заклик до дій і боротьби для блага рідного народу.

Від 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. - активна громадська діячка, влаштовувала літературні вечори, вистави для селян, читала їм художні твори, проводила бесіди на різноманітні загальноосвітні теми. Багато переклала художніх творів з німецької, французької, італійської та східних мов, надаючи перевагу тим, де йшлося про боротьбу за волю. Плідно співпрацювала із галицькими, буковинськими виданнями, українськими соціал-демократичними угрупованнями Галичини на чолі з І.Стешенком, М.Кривинюком і М.Ганкевичем, вела творче спілкування із І.Франком, М.Комаровим, М.Павликом, В.Стефаником, підтримувала дружні стосунки з родинами Лисенків і Старицьких, а духовною подругою її була письменниця Ольга Кобилянська.

Створила підручник «Стародавня історія східних народів» (опубліковано після смерті без змін і виправлення, 1918), уклала збірник «Дитячі ігри», видала зібрані пісні та казки Ковельського, Луцького Новгород-Волинського повітів Волинської губернії (1902), підготувала збірку «Народні мелодії з голосу Лесі Українки» (1917-1918) та ін.

За її ініціативи міністрові народної освіти було надіслано записку «Потреби української школи», в якій обґрунтовувалася необхідність запровадження в народних школах Російської імперії навчання рідною (українською) мовою. У своїх публіцистичних виступах гостро критикувала систему народної освіти.

Померла 19 липня 1913 р. в м. Сурамі (Грузія). Похована 1 серпня 1913 р. на Байковому кладовищі у Києві.

Поетична спадщина Л. Українки налічує поетичні поеми, прозові твори, понад 270 віршів, публіцистичні статті, а також переклади світової класики.

Основні праці: «На роковини (присвячено Т. Г. Шевченку)» (1890), «До (гімн. Grave)» (1890), «Лист до А.С. Макарової» (1894), «Лист до А.Ю. Кримського» (1906), «Школа» (1976) та ін.

Леся Українка

НА РОКОВИНИ (ПРИСВЯЧЕНО Т.Г. ШЕВЧЕНКУ)²

Не він один її любив, віддавна Україну
поети славили в піснях, немов «красу-дівчину».
Від неї переймали сміх, і жарти, і таночки,
її байки, немов квітки, сплітали у віночки.
Той в ній давнину покохав, той мрію молоденьку.
Він перший полюбив її, як син кохає неньку.
Хоч би була вона стара, сумна, змарніла, бідна,
для сина вірного вона єдина, любя, рідна;
хоч би була вона сліпа, каліка-недоріка,
мов рана ятриться в ньому, любов його велика.
Вкраїна бачила не раз, як тії закоханці
надвечір забували все, про що співали вранці,
і, взявши дар від неї, йшли до іншої в гостину;
вони не знали, що то є любити до загину.
Він перший за свою любов тяжкі дістав кайдани,
але до скону їй служив без зради, без омани.
Усе знесла й перемогла його любові сила.
Того великого вогню і смерть не погасила.
І все-таки до тебе думка лине,
Мій занепашений, нещасний краю,
Як я тебе згадаю,
У грудях серце з туги, з жалю гине.
Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилля.
О, сліз таких вже вилито чимало, —
Країна ціла може в них втопитись;
Доволі вже їм литись, —
Що сльози там, де навіть крові мало!

*Леся Українка.
На роковини (присвячено Т.Г. Шевченку). Збірка «На крилах пісень». 1893. С. 37-38.*

Леся Українка

ЛИСТ ДО А. Ю. КРИМСЬКОГО³
(Уривок листа до А.Ю. Кримського)

...Щоб я знала, як буде з сею справою. Тим часом я сама розпочинаю прохання до українців у Москві з Вашої власної шановної особи і прошу від імені бібліотечної комісії тов[ариства] «Просвіта», чи не будете ласкаві подарувати нам до бібліотеки Ваші твори й видання та, може, й так знайдуться у Вас несконечне потрібні для Вас самих книжки (не тільки українською, але й всякою іншою мовою). Наша мета – зробити нашу бібліотеку настільки багатою й різноманітною, щоб українець, пробуваючи в Києві, не потребував ходити по чужих бібліотеках, а міг би знайти загоду в своїх літературних потребах у рідній інституції. Хотілось би вірити, що *Ukraina farà da se* хоч у сій справі...

Адресу товариства Ви, либонь, знаєте (Бульварно-Кудрявська, 10, кв. 6), але, може, Вам трудно заходжуватись з пересиланням, то, може, об різдві Ваші учні або які знайомі, напр[иклад], кияни з московських студентів, допомогли б перевезти дещо, бо в нас поки що не такі ще статки, щоб ми могли самі вирядити кого для сеї справи в Москву. Хоча, звісно, скоріше отримати було б приємніше. А не хочеться думати, щоб Ви відмовились допомогти нашій бібліотеці, надто як я вже знаю в факту Вашу прихильність до нашої «Просвіти». Добре було б якнайскоріше повести всякі просвітні заходи, бо тепер мало хто і мало що сподівається довгого віку, то треба екстенсивність інтенсивністю надолужати...

Леся Українка.

Лист до А.Ю. Кримського. Жовтень-Листопад, 1906. Зібрання творів у 12 тт. К.: Наукова думка, 1979 р. Т. 12. С. 173–174.

Леся Українка

ВОЛИНСЬКІ ОБРАЗКИ. 1. ШКОЛА⁴

Довго збиралась я одвідати мою товаришку, що була учителькою в церковноприходській школі, аж врешті вибралась. Ну, та й день же я вибрала! Не встигла од'їхати й верству від міста Луцька (село, де жила моя товаришка, було верстов за двадцять від Луцька), як вчистив страшенний дощ, так під ним я доїхала до самого села, мов крізь сито бачила хати і греблю з вербами, та вже тільки на майдані він дав мені трохи просвіток, і я побачила ясніше церкву, попівський великий будинок, а трохи далі від нього маленьку хату з ганочком і з шкільним дзвінком біля ганочку. «Оце ж і школа, – сказав мій візник, – та тільки як ви до неї доберетесь?» Справді, перед самою школою була велика калюжа, немов який брід. Я дивилась на неї з недовір'ям і вибирала місце, куди б ступити так, щоб не зав'язнути на першому ж кроці. Тим часом моя товаришка побачила мене у вікно і вибігла на ганок з голосним радісним вітанням: «А, ось і ти! нарешті! Та що

се ти, видно, злякалась моєї Венеції? Нема чого робить, друже мій, скачи в воду». Я мусила послухать її ради і одважно скочила по щиколотки в воду, врешті се не було великою одвагою, бо вже й так я промокла гаразд, то небагато зосталось довершити. Увійшовши в хату, після перших вітаннів взаємних, я стягла з себе мокре убрання і хотіла повісити його на стіну, коли се моя товаришка спинила мене: «Куди ти? воно тобі все вибілється, та ще мокре воно, то й не одчистиш». Нема чого робить, чіпляю я його на стілець, а сама хочу сідати на другий. «Не сідай!» – крикнула товаришка. Я з дивом оглянулась на неї. «Сей стілець має тільки три ноги». – «А де ж цілий?» – спитала я. «На цілому висить твоє убрання, а більш стільців нема. Сідай на моєму ліжку, а я присуну стола, та й будемо чай пить».

Умостились якось, хутко й чай був готовий; поки товаришка поралась з ним, я розглядала її домівку, та врешті не було там чого довго й розглядати. Голі стіни, полупана стеля і ще більш полупана груба, біля груби ослінчик з кухлем і мискою до умивання, потім шафка маленька, під другою стіною стіл, – на сей час він був присунутий до ліжка, – скриня та відомі вже стільці, та от і все.

– Ну, – кажу я товаришці, – оце ж я приїхала подивитись на твою академію, як то ти тут людей просвіщаєш.

– Шкода, не побачиш, запізно приїхала.

– Як се? Таж тепер половина квітня, що ж се у вас так рано вакації? А ти ж писала, що скоро екзамени почнуться.

– Не буде екзаменів.

– Чому?

– Батюшка не хоче. Я була виготовила одну групу спосібніших хлопців, та діло стало за законом божим, се ж батющина справа, він тяг-тяг до самого великодня, а тепер каже: «Нащо їм ті екзамени, нехай ідуть бидло пасти». От, так-то в нас! А ти ж думала як?

– Та вже ж, певне, думала, що не так. Ну, нічого робить, треба хоч так подивитись на школу.

– Нехай вже завтра, тепер темно.

– Гаразд. Однак, слухай, чого ти тут сидиш, чом не поїдеш додому, коли тобі нічого тут робити?

– Та от ще треба гроші з батюшки викрутити.

І вона почала мені розповідати довгу процедуру «викручування» учительських грошей, як спочатку їх піп «стягає» з громади, громада одмагається, кажучи, що і сама школа не конечне потрібна, що вони не всі посилають дітей до школи і що, врешті, й грошей нема. Проте і сьак-так гроші стягаються, і батюшка ховає їх у себе. Тут уже

починається «викручування». Учителька йде до батюшки за грішми, починається нескінченна розмова. Після довгих сперечок батюшка врешті дає рублів зо три, а то так і рубля, як упреться.

– Ну, як-таки можна! – казала я товарищі. – І чого ти розводи розводиш з тим попом? Яке він має право видавати тобі твої заслужені гроші по п'ятаку, немов ти у нього «на водку» просиш?

– А що ж ти з ним зробиш? Від нього ж се залежить.

– То ти б скаржилась на нього!..

– Кому?

– Ну, там громаді чи посередникові.

– Та громаді про се байдуже, а з посередника мала користь, я рада, як він мене не чіпає. Ото одного разу приїхав, то тільки ще напався на мене, і як би ти думала, за що? За те, що я в церкві зимою в смушевій шапочці стою. «Се, каже, ображає релігійне почуття селян!» Що я з ним буду говорити? Та, врешті, ще тутешній піп не гірший від других, він собі старий, то хоч сидить тихо, притім досить добродушний. Я його онуків учу і за те обід у нього маю.

– Як? тільки обід?

– Т і л ь к и! То по-твому – тільки, а по-нашому: н а в і т ь. Якби тобі баба з цілого села кожна по черзі обід носила, як мені було в однім селі, то й ти б сказала н а в і т ь. Ні, ще мій піп слава тобі господи; з ним можна владитись. Скупенький трохи... до того ж приход небагатий.

– Ну, однак, он в якій кам'яниці живе.

– Та що ж кам'яниця, коли у ній порожньо!

– Може, може...

Ми с'як-так помостилися, постелилися і полягали спати, причому вікно треба було замкнути подушкою, бо одна шибка була вибита. Другого дня рано, вставши і умившись замість мила яйцем (мила не було, а гроші на нього ще треба було «викручувать»), я пішла подивитись на шкільну кімнату. Як тільки я перейшла сіни, ще мокрі після вчорашньої зливи, і одчинила двері в шкільну кімнату, на мене вдарило холодною вільгістю, мов з льоху. Шкільна кімната була немощена, з нерівною долівкою, така ж сама полупана, тільки хіба ще гірше, як і хата учительки, посеред неї ряди шкільних лавок, в кутку чорна дошка, з слідами крейди, в кінці хати стіл, за ним стілець, а над стільцем прибита на стіні межи двома тьмяними вікнами чимала географічна карта, стара і немов закурена.

– Що то, твої ученики вчать географії? – спитала я, дивлячись на ту карту.

– Куди там географії! Вони ледве читати та писати навчаться за той короткий час, що ходять до школи.

– Чому так?

– Та де ж, коли вони часом тільки в пилипівку починають уперше збиратись, а то все то бидло гонять тощо.

– Проте ж єсть у вас якась програма?

– Та що ж, от щоб вивчилися читать, писать без в е л и к и х помилок, головно в букві ять, та лічби трохи, а то ще той спів чимало часу займає.

– Який спів? ти їх співати вчиш? – спитала я, вже зовсім дивуючись, бо до тії пори не чула, щоб моя товаришка співала, а тим більше, щоб могла ще й інших вчить.

– Та вчу, церковного співу, воно б то і не дуже трудно, співи вибираємо найпростіші, та все ж навчити хоч би й «господи, помилуй» хлоп'ят, що не мають жадного поняття ні про ноти, ні про гуртовий спів, річ нелегка, не раз аж упрієш над ними, а вже що горло болить, то нема чого й казати... Ну, однак, ходім, що ти тут ще сподіваєшся побачить?

Але я стояла серед хати і прислухалась, – за стіною чутно було якийсь гомін.

– Що то таке? – спитала я.

– А, то, певне, люди зібрались, се тут зборня, в ній же і сторож мешкає, а за стіною моєї хати – холодна. Я тобі кажу, що тута часом наслухаєшся!..

– А тепер же ніхто часом не сидить у тій холодній?

– Ні, тепер весна, весною рідко саджають, – робота саме в полі, то люди відпрошуються, щоб уже як мають саджати, то пізніше, аж коли нагальна робота скінчиться або як свята довші набіжать...

Гомін за стіною міцнішав, видно, розмова провадилась далеко не мирна. Гомін глухо віддавався у вільготному повітрі школи; робилось якось прикро. Ми вернулися в хату учительки.

– А де ж ваші шкільні книжки? – питала я.

– От тут, – відповіла товаришка, показуючи на малу шафку біля груби.

– Можна подивитись?

– Та можна, можна, хоч, знаєш, там є і заборонені!

Я дивилась на неї і не знала, чи мені їй вірити, чи ні. Вона засміялась.

– Так, так, заборонені, от побачиш! Ти ж, сподіваюсь, не донесеш на мене «по начальству»?!

Я все-таки не розуміла. Вона одімкнула шафку і почала показувати: оце «бібліотека для чтения вне классов».

Взяла я наугад якусь книжку, читаю: «Житие св. Симеона Столпника». Становлю, беру другу: «Житие св. Григория»... Ще одну витягаю, з другого кінця полиці, знов: «Житие преподобного...»

– Та що се у тебе все такий «душеспасительний» вибір? – питаю.

– Що ж робить, на те у нас ц е р к о в н о п р и х о д с ь к а школа, які книжки нам присилають, такі мусимо читать. А ось тут наші учебники, – і вона показала на середню полицю.

Там стояли: молитовник, «краткий катехизис», закон божий, «задачник», арифметика та скільки тоненьких букварів, я забула ймення їх авторів – все якісь невідомі.

– А ось і заборонене! – сказала врешті товаришка, усміхаючись і показуючи на низ шафки, де лежала купка книжок і стояла чимала порожня сулія.

Я подивилась на книжки: «Родное слово» Ушинського, читанки Паульсона, скільки виданнів «Посредника» ...

– Що ти, жартуєш зо мною? – крикнула я з дива.

– Та ні, які там жарти? Се справді книжки, «изъятые из школьных библиотек».

– Та тут же есть книжки, «одобренные Комитетом грамотности!»

– Мало що! «Комитет грамотности» для нас не указ, – вона говорила се не сміючись, а скоріш смутно; прийшлося повірити.

– А се ж тобі навіщо? – питала я, показуючи на сулію.

Товаришка знов засміялась:

– А се учительський спадок! Теж, коли хочеш, заборонене. Мій попередник тримав у сій сулії горілку, ну, а в мене вона, звісно, порожня стоїть, та, може, ще кому знадобиться колись... Однак, дивлячись на оцю сулію, я згадала мого батюшку і те, що вже час мені йти обідати до нього. І ти ж зо мною?

– Та ні, як же я...

– Ну, нема чого, моя люба, мусиш іти, бо у мене нема нічого. Та ти не думай, мій батюшка любить гості приймати, він ще й радий буде. Ходім.

Рада-нерада, мусила я йти. Спинаячись попід тином, щоб не попасти в поналивані вчора калюжі, пішли ми до попового двору. Двір був великий, порослий травом, на ньому хліви, комори, різні господарські прибудинки, поруч з двором великий старий садок з рясними деревами оточував ту саму велику кам'яницю, що я бачила, їхавши. Високим ганком пішли ми в ту кам'яницю. В першій же хаті побачили попа з дочкою і двома онуками, що вже сиділи за накритим столом. Товаришка познайомила мене, і нас запросили до гурту. Обідаючи, я все поглядала навколо по хаті. Трудно було зважити, чи то була вбога, чи багата господа. Товаришка моя правду казала, що кам'яниця попова

порожня, але ж їй дуже багато треба було, щоб стати повною. Була то стара будова, давній кляштор католицький (церква теж колись належала до нього), з товстими стінами, глибокими вікнами, з високим склепінням замість стелі, холодний, просторий, досить темний. Голоси і кроки лунали в тих хатах, як в церкві, і здавалось, що тут господарі не піп і його сім'я, а оті темні уніатські образи та дерев'яні ангели, що дивились на нас із стін, непривітно всміхаючись або суворо насупившись. Ті образи й ангели були винесені з церкви, коли вона з уніатської обернута була в православну (такі обертання були не першина для неї). Батюшка, що, подібно, як і церква, був колись уніатським попом, прийняв вигнанців до своєї хати, і вони пристали до неї зовсім, більш ніж сам господар, – маленький, сухенький дідусь, він зовсім губився у своїй величній оселі. В ній, врешті, все якось губилось: і постанова, і килими, і мисники, і скрині – увесь той скарб попівський, що в іншій хаті робив би враження заможності, – і люди. Ні розмова, ні товариство наше не були там на місці. Мені стало легше, коли ми врешті по обіді вийшли в садок, де вже не було ні католицьких стін, ні уніатських образів.

Походжаючи стежкою поміж кущами порічок та агрусу, товаришка моя помалу завела річ про те, що от уже весна, учіння скінчене і час би вже їй їхати додому.

– Ну, що ж, поїдьте, – сказав батюшка благодушно.

– Та ви ж знаєте, батюшко, що я не можу поїхати, і навіть знаєте, через що...

– Ні, звідки ж я знаю? – промовив батюшка все так же невинно. – Коней в селі не можете найняти?

– Та ні, батюшко, що там коні! Звісно що, – грошей нема, а коні знайшлися б.

– А, он ви що! Господи, який тепер світ настав! що за користолюб'є в молодих людей! Чи так же було в наші часи? Гай, гай, панночко, панночко! – і він засміявся тихим старечим сміхом.

Його бесідницю, видно, сміх не брав, навпаки, вона ледве здержувала досаду.

– Справді, – провадив батюшка, пересміявшись, – нащо вам ті гроші, та й ще всі заразом? Ви людина молода. От пождіть, будете йти заміж, справлятимете посаг, отут-то вам грошики й згодяться. Правда ж? – звернувся він несподівано до мене.

Я мусила вступити в розмову:

– Коли то ще те буде, а от тепер шкода, що ми не можемо поїхати разом з нею до міста. У мене й коні замовлені, та що ж, видно, прийдеться самій їхати додому. То як сказати твоїй матері? – звернулась я до товаришки. – Коли ти будеш дома?

– Не знаю, – відповіла вона коротко.

– Ну, годі, годі, не журіться, – почав батюшка, раптом змінивши тон, – чи ви вже справді думаете, що я такий жила? Ось приходьте сього вечора, то ми з вами обрахуємось, а завтра й поїдете, коли ваша хіть.

Далі розмова змінилась, а незабаром ми собі пішли додому. Увечері товаришка пішла «рахуватись». Довго я ждала її, врешті прийшла, ні весела, ні смутна.

– Ну, що? оддав? – питаю.

– Та... оддав, половину! Нема, каже, всіх, не зібрав. Що ти з ним зробиш?

– Ти ж йому віриш?

– Де там!

– Що ж ти, поїдеш чи будеш «викручувати» твої гроші до кінця?

– Та ні, поїду, обридло вже, може, потім як-небудь виправлю. Годі вже про се говорити, увірилось!.. – і вона почала вкладати свої речі, щоб завтра виїхати.

Другого дня ми рушили, попрощавшись з школою і з селом, куди ні мені, ні їй більш не судилось вертатись. Порожня школа, порожня хата і порожня сулія zostалися чекати нового вчителя.

Леся Українка.

Волинські образки. 1. Школа. Зібрання творів у 12 т. К. : Наукова думка, 1976. Т. 7. С. 126-132.

Примітки

1. Подається за виданням: *Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. К. : Наукова думка, 1975 р., т. 1, с. 72.*
Вперше надруковано в журн. «Зоря», 1887, № 24, стор. 413, з підзаголовком «Пісня заволоки».
Автограф не зберігся.
В рукописі збірки «На крилах пісень» (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, ф. 2, № 747, стор. 27) – авторизована копія з датою: Луцьк, 1880.
Датується за цією копією. Подається за збіркою «На крилах пісень», К., 1904, стор. 5.
Леся написала цей перший у своєму житті вірш під впливом звістки про долю своєї тітки Олени Антонівни Косач (в одруженні Тесленко-Приходько), засланої за участь у революційному русі.
2. Подається за виданням: *Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. К. : Наукова думка, 1975 р., т. 1, с. 80.*
Вперше надруковано у збірці «На крилах пісень», 1893. С. 37–38.
Автограф – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ, ф. 2, № 747, стор. 15 – 16.
Датується орієнтовно 1889 р. Подається за збіркою «На крилах пісень», К., 1904. С. 55–56. Вперше надруковано у журн. «Народ», 1895. № 3, 4 (1 і 15 лютого). С. 34-37.
3. Уривок листа до А.Ю. Кримського подається за виданням: *Леся Українка за жовтень-листопад, 1906. Подається за виданням: Леся Українка. Зібрання творів у 12 тт. К.: Наукова думка, 1979 р. Т. 12. С. 173–174.*
Друкується вперше за автографом (ф. 2, № 453). Датується за змістом. Початок і кінець листа не збереглися.

Розпочинаю прохання до українців у Москві – Леся Українка звернулася до деяких українських літераторів-земляків з проханням допомогти укомплектувати бібліотеку «Просвіти». Аналогічні листи було також надіслано за кордон В. М. Гнатюкові, О. Маковесві та ін.

4. У нарисі «Школа» Леся Українка критикувала систему освіти, якою не забезпечувалося навчання усіх дітей трудящих та показала запустіння початкової школи на Волині: нестерпні злидні учительки цієї школи, відсталість українських церковнопарафіяльних шкіл...

Шевченко С.М.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інституту педагогіки НАПН України,
ORCID ID iD: 0000-0002-0432-8893,
Scopus ID: 57225045332*

**ЛІНИЦЬКИЙ ПЕТРО ІВАНОВИЧ
(1839-1906)**

український філософ, богослов, педагог

Народився 23 листопада 1839 р. в м. Лебедин Харківської губ., у родині священика. Навчався в Охтирському духовному училищі (нині Сумська обл.) та Харківській духовній семінарії. У 1865 р. закінчив Київську духовну академію, де відтоді й працював: доцентом, екстраординарним, ординарним професором та професор філософії, завідувачем кафедри історії філософії (1869) та кафедри логіки та метафізики (1887). Вивчав проблеми історії філософії, релігії, гносеології, етики, естетики та літературознавства. Працював над основними проблемами філософії, визнавав наявність двох начал – матерії та духу; людину розглядав як єдність її матеріального тіла і духу; вважав, що протягом усієї історії філософії триває теоретична боротьба ідеалізму та реалізму; важливу роль у вихованні людини надавав духовному фактору. Обстоював необхідність морального вдосконалення особи та суспільства. Публікував наукові праці у часописі «Віра і Розум» та «Працях Київської духовної академії».

Похований на кладовищі Флорівського монастиря на Замковій горі у м.Київ.

Філософський спадок вченого охоплює близько 20 фундаментальних праць та велику кількість статей. Основне завдання релігії убачав у вихованні людей, підтримці в них свідомості обов'язку, любові до істини. Відмічав певну суперечність православ'я у вимозі постійного обмеження особистої свідомості і особистої суб'єктивної свободи. У творчості П.Ліницького відобразилася тенденція до розгляду освіти як особливої філософської предметності, що згодом привела на Заході до формування нової філософської дисципліни — філософії освіти та виховання.

Серед праць, присвячених питанням освіти: публіцистичні нариси «Освітнє значення філософії» (1872), «Огляд філософських навчань» (1874), «Посібник до вивчення питань філософії (елементи філософського світогляду)» (1892), «Про виховання» (1908), які мали освітньо-виховне та національне спрямування, де центром освітніх зусиль була мораль, а школа розглядалась як така, що мала навчити людину самовдосконалюватися протягом всього життя.

Петро Ліницький

ПРО ВИХОВАННЯ

У широкому сенсі вихованням називається вплив, що надається старшим поколінням